

pedig a gyakorló évében legalább egy féléven keresztül heti 6 órában intézményesen köteleztessék a gimnázium I. osztályában, illetőleg az elemi iskola IV. osztályában való rendszeres hospitálásra. — Kívánatos lenne továbbá a gimnázium I. osztályának átalakítása előkészítő osztállyá, ahol latin nyelv nélkül indulna meg a munka, ahol összehangolódnának a különböző elemi iskolából jöttek, ahol rávezetnék őket a könyvből való tanulásra, s ahol meg erősödnének a nyelvtanban, hogy azután biztosabb nyelvtani alapra építhessen immár a II. osztályban a latin nyelv tanára.

A soktanár rendszer ellenére is kialakulhatna így az az egészséges gyermekszemlélet, amely nem egyoldalú. Ebben az előkészítő osztályban különösen, de a további osztályokban is egész rendszeresen keresztül kellene vinni az ugyanabban az osztályban tanító tanárok kölcsönös hospitálását és az ugyanabban az osztályban tanító tanároknak az osztályfőnökkel való gyakori konferenciáját, mert az egytanító rendszer egységes irányító szellemét csak ez pótolhatja.¹

(S ha ezt megtesszük, hálára kötelezhetjük a szülőket és gyermekeket, mert áthidaltuk azt a szakadékot, amely eddigelé még az elemi népiskola és a gimnázium között fennáll, s amely annyi jogos vagy jogtalan panasznak lett kútforrása.

Haltenberger Mihály.

I R O D A L O M.

Kornis Gyula: Tudomány és nemzet. Budapest, 1941., 8-r., 61 lap.

Ki egyik korábbi hatalmas munkájában a nemzeti lelket az egyes nemzetek vezető és kormányzó rétegében, az államférfiak magas szellemi és lelki világában vizsgálta, s ki a magyar politika hőseinek legjavát is végig kísérte szellemi fejlődésükön, vizsgálódásai során ezeknek gondolatvilágában a lélekkutató tudomány eszközeivel mélyedt el, szóval aki a politikai lélektant oly sikerrel művelte, mint Kornis Gyula, természetzerűen elérkezett problémái fonalán egy új kérdéshez, melyre idegen nemzetek példái alapján feleletet adva lehetővé tette, hogy saját nemzetünkre vonatkozólag is pedagógiaiilag becses tanulságokat szűrjünk le.

A társadalmi közösség formája és ereje, melyben a nemzet lényege érvényesül, elhatározó módon befolyásolja-e az illető nemzet tudományos gondolkodását is? — veti föl a kérdést a magyar tudományosság csúcán álló férfiú. E kérdés fölvetésében s a helytálló felelet megkeresésében — ha nem mondja is — bizonyára sarkalta őt az egyéni és a nemzeti önismeretre törekvés egyaránt. Vajjon saját tudományos gondolkodása önnön

¹ Az új középiskolai törvény bevezette az első osztályban az osztályfőnöki órát. E jól bevált újítás alkalmat ad arra is, hogy az osztályfőnök egyengesse a kis diák kezdeti nehézségeit.

nemzetének talajában, félreismerhetetlen jellemében gyökerezik-e s ha igen, minőnek állapítható meg ebből saját nemzetének politikai és társadalmi jellege: nemzeti karaktere?

Karakterológiai fejtegetéssel van tehát dolgunk, mégpedig a javából valóval, mely reáfilozófiai és történeti alapokat keres megállapításai számára. A filozófiai elme szövetkezett a politikus éleslátásával, mikor a nemzeti jelleg fogalmi síkjából indul ki a tudományos gondolkodásmód nemzeti típusainak megvilágítására.

A karakterológia magyar irodalmának jellege Rónay Jácintnak 1847-ben megjelent *Jellemismé-jétől* kezdve úgyszólván napjainkig általánosságokban mozgott. Az egyes nemzetek jellemének megrajzolása egy-két kísérletből, főképen Prohászka Lajosnak jeles munkájától, a *Vándor és bujdosó*-tól eltekintve, csupán stereotip szólalásokban vagy spekulatív, de voltaképpen szépirodalmi ízű és felületes fejtegetésekben merült ki. Kornis Gyulának új könyve, mely — úgy gondoljuk — egy készülőlébelben levő nagy filozófiai munkának önálló nagyobb része s mint ilyen, külön jelent meg, új utakat tör a karakterológiai vizsgálódások még előttünk álló, ki nem kutatott hatalmas területén. A nemzetek tudományosságának karakterét kutatja s e kutató munkája közben teljes objektivitással oly igazságokat állapít meg, melyek értékesek nevelői szempontból is. Folyóiratunk olvasóit bizonyára ezek érdeklik első sorban,

A fönnebb említett kérdésre adandó felelet keresése közben könyvünk szerzője oly eljárást követ, mely a rendelkezésre álló anyag bőségénél és megbízhatóságánál fogva leginkább célravezető. A mai négy vezető európai nép közül három olyannak, mely a világ tudományos életében nagy multjánál fogva valóban számottevő, a franciának, angolnak és németnek tudományos gondolkodásmódját vizsgálja. Vizsgálódásainak szempontja az, hogy egyrészt e népek tudományossága mennyire viseli magán az illető népnek nemzeti vonásait vagyis miképen ismerhető meg a tudomány fonalán valamely nemzet jellege, másrészt a tudományosság miképen hat az illető nép nemzeti jellegének alakulására?

E bonyolult kérdésre nem könnyű a biztos és végleges felelet s maga szerzőnk is sok kautélával él, látván a nehézségeket. Nem kerüli el, de rendezti, tisztázní iparkodik őket (6—7 l.). Hogy a fölvetett problémában határozott álláspontra jusson azonban, s abszolút igenléssel felelhessen, arra főleg, példátlanul széleskörű és sokoldalú műveltsége s alapos filozófiai, történelmi és irodalmi készütsége mellett, kiváló és csalhatatlan judiciuma tette hivatottá szerzőnket.

Nem könnyű feladat már magának a nemzeti jellem kritériumainak meghatározása sem, amiből Kornis Gyula nagyvonalú fejtegetései voltaképen kiindulnak. A kérdések egész tömege merül föl a nemzeti jellem meghatározása közben. Ha ezekre felelni akar, gondosan mérlegelnie kell, kik és mik legyenek megállapításának forrásai: a nemzet kiváló politikai és szellemi hősei-e vagy az átlagember a százados társadalmi élet folyamán? Úgy látja, hogy a nemzet szellemi arculatát, a nemzeti jellem egyik fő-

tényezőjét, elsősorban nyelvből, szépirodalmából és művészetéből lehet megismerni. Ellenben első pillantásra úgy látszik, mintha a tudománynak legkevésbé volna nemzeti jellege, »mert célja, az igazság, amely minden ember számára általános érvényességénél fogva egyformán hozzáférhető.« Épen ezt a látszatot törekszik megcáfolni mélyreható fejtegetésekkel, mikor tüzetesebben, rengeteg tudománytörténeti adat alapján szemügyre véve az említett három nagy, vezető szellemű európai nemzet sok százados kulturális életét, tudományos gondolkodásukban teljes biztonsággal megtalálja az egymástól elütő, tipikus nemzeti jelleget. Kimondja továbbá, hogy a tudomány igenis formálja a nemzet lelkét, mert öntudatra, sőt önérzetre ébreszti és szellemi erejét tudatossá fejleszti. A tudomány mint ismeret a nemzet lelkiismerete is, mert az öntudatos felelősséget viseli a kultúra haladásáért.

E tétel bizonyításának szenteli szerzőnk további vizsgálódásait, vagyis a francia, angol és német szellem történeti alkotán végigtekintő munkáját.

Először a francia tudományos gondolkodás racionalizmusát és abszolutizmusát jellemzi. Szól az észnek francia értelemben vett uniformizáló hatalmáról, a francia szellem fősajátságáról: világosságáról, a francia gondolkodásmódnak matematikai-analitikus vonásairól, társadalmi utópiákra való hajlamosságáról, kritikai és szkeptikus, descartesi gondolatjárásáról, a francia stílus formaezékéről vagyis arról, hogy a francia tudomány nem tudja elválasztani a logikai tartalmat az esztétikai érdektől, a stílusnak művészi sugalló erejétől. Az épen a legjellemzőbb Descartes, Laplace, Comte nemzetének egész tudományosságára, hogy a legexaktabb tudományok is állandóan részt vettek a világhírű szép francia irodalmi stílus kifejlesztésében. Ime az első példa a nemzeti jellegnek a tudományos gondolkodást döntően befolyásoló és meghatározó, és vele kölcsönhatásban álló szerepére. S mindezeket a megállapításokat egy valóban fogékony és nagyműveltségű léleknek kifogyhatatlan tárházából merített adatok alapján szűri le szerzőnk, miközben irodalmi, történeti, művészeti, filozófiai tudásának gazdagságával szinte elkápráztatja a könyvnek olvasóját.

Hasonlóképpen rajzolja az angol tudományos gondolkodásnak az előbbi-től eltérő módját, empirizmusát és individualizmusát, vagyis azt, amiről az angol lélek a világ mai óriási, kataklizmaszerű válságaiban sem tud lemondani. Röviden vázolja az angolok ténykultuszát a középkori történeti gyökerektől a dickensi művészi ábrázoláson át a mai politikai felfogás karakteréig. Jellemzi az angolt, mint a *matter of fact*-nek nemzetét, az angol embert, mint a *the man of action*-t. Megrajzolja az angol tudományos és politikai elmejárás empirikus és történeti szellemének párhuzamát. Hogy mindezek a jellemvonások miképpen tükröződnek az angol tudományos gondolkodásban, azt kimutatni megint egy történeti, irodalmi stb. megállapításokban az előbbihez hasonlóan gazdag fejezetnek feladata, mely egyúttal a szerző főtételét, a nemzeti jellem és a tudományos gondolkodás szoros összefüggését és kölcsönös viszonyát igazolja. Szerzőnk csodálatos erudíciója ezt az angol fejezetet is élvezetes s amellett objektivitásában is rendkívül hatásos olvasmánnyá teszi.

A német szellemi alkat bonyolultsága a szerző fejtegetéseinek harmadik részét vagyis tételének a német példával való bizonyítását az eddigieknél nehezebb feladattá teszi. Már Nietzsche-nak vannak megállapításai erről a bonyolult lélekstruktúráról, melyeket szerzőnk kiindulásképpen idéz. Ezekben a német szellemi életben választóvízként ható nagy filozófus a germán géniusz sokrétűségéről, a német szellemi alkat nyitott, örökösen fejlődő, meglepően dinamikus, voltaképpen mindig kiegyenlítetlen és befejezetlen vonásairól szól. Szerzőnk bemutatja ezután a német nép magasabb egysége, elvi szintézisre való ösztönös és tudatos törekvését s a német szellemet mintegy az angol pozitív tények tézisének és a francia racionalista lélek antitézisének szintézisét. Tudományos gondolkodásában is az akarás és cselekvés ereje nyilvánul a nagy német misztikusoktól kezdve a nemzetiszocializmus dinamikus világfelfogásáig. S éppen ezek a megállapítások és a velük összefüggő részletek, melyek megint a német nép történetének és a német műveltség eredményeinek alapos ismeretéről tesznek tanúságot, adják ismét Kornis Gyulának, immár harmadszor, az érveket említett tételének bizonyítására és e tekintetben való végleges állásfoglalására, mellyel a tanulmány bevezető részében fölvetett nagyfentőségű kérdésre felel.

A tanulmány utolsó fejezete elvi összefoglalást tartalmaz az eddig fejtegetett jellemvonások alapján, de egyben annak kifejtését is, hogy tiszta típusok, miként az egyéni temperamentumokban, a nemzeti gondolkodásmódban, még a tudományosban sincsenek vagy legalább is a nemzeti gondolkodásmód tipizálásának korlátai vannak. Hogy ezt kellőképpen szemléltesse, ismét a társadalmi és történeti tényeknek s az irodalmi adatoknak gazdag sorozatával föltárja a tiszta, nemzeti gondolkodástípusokkal ellenkező vonásokat, mert hiszen »a tiszta, szélső típusok között lebeg a valóságos élet.«

Kornis Gyula könyvének elolvasása után, ami a szellemi élvezetnek néhány feledhetetlen óráját jelenti, természetesen fölvetődik az olvasóban az a kérdés, hogy mit tanulhatunk mi magyar nevelők e nagyszerű karakterológiai rajzolatokból a magyar tudományos szellem és a nemzeti lélek összefüggésére nézve. Azt-e, amit Beöthy Zsolt, a magyarságtudomány jeles művelője a múlt század végén s a jelen század elején, tehát egy emberöltőn át, hirdetett, mint a magyar nemzeti lélek diadalát? Beöthy a nemzeti lélek kutatásának, a nemzeti géniusz apoteozisának szentelte egész tudományos működését s végül *A magyar irodalom kis tükre* c. pompás millenniumi könyvét is, melyben éppen arra felelt, hogy mi az összefüggés a magyar nemzeti lélek és annak szellemi nyilvánulása között. Arra a megállapításra jutott, hogy e tekintetben csodálatos jelenséggel állunk szemben. Míg alig van Európában nemzet, mely a legkülönfélébb népelemeknek oly erős és szinte szakadatlan vegyülését mutatná, mint a magyar: alig van egyszersmind olyan is, mely mindennek ellenére az alapító faj lelki típusát oly híven és félreismerhetetlenül megőrizte volna. Ennek a tételnek legklasszikusabb tanuját irodalmunkban látja Beöthy Zsolt.

Könyvünk szerzője a maga részéről e kérdést nyitva hagyta. Nem szól a magyar tudományos gondolkodás és a magyar nemzeti jelleg össze-

függéséről. Megelégszik tételének, a francia, angol és német példák alapján a három gazdag művelődésű nemzet típuspéldáiból levonható igazságnak megállapításával, bizonyára nem érdeklődés híján, hanem azért, hogy egyszer majd talán — amit bizvást remélünk és örömmel várunk — más összefüggésben mégis tárgyalni fogja a kérdést. Előttünk levő könyvének fő-tételét a magyar példával is igazolni, nem lesz érdektelen feladat, ha a magyar tudományos élet rövidebb multjánál és általában kevésbé ismert történeténél fogva nehezebb dolog lesz is.

Állapítsuk meg ezúttal, hogy Kornis Gyula új könyvének értéke és nagy jelentősége főleg abban van, hogy általában a tudomány nagy nemzeti értékének ismeretére és megbecsülésére tanít, mikor Európa három legelső sorban álló nemzete tudományosságának jellemzéséből von le örökéletű s a mi nemzetünkre nézve is értékes igazságokat, melyeknek önismeretünk állományából hiányozniok nem szabad.

Szerzőnk könyvéről szólván s egész képet óhajtván alkotni róla magunknak, nem szabad elfelejtenünk jellemzésül megjegyezni, hogy ezúttal is ismét ragyogó stílusú, az eszmék nagyszerű lendületével megírt essay-vel van dolgunk, ez alkalommal új területről, a karakterológia köréből, mely írásművészetével, szerkezetének pompás áttekinthetőségével, fejtegetéseinek meggyőző erejű logikájával a gondolatok egész áradatát foglalja össze kerek egésszé. Kornis Gyula előttünk levő művével eddigi tanulmányaihoz teljes sikerrel csatlakozó új kis remekművet alkotott.

Gyulai Ágost.

Gelei József: Merre haladjunk? Riadó szó a nemzethez. Budapest, 1940. 212 l.¹

Az utóbbi időben örvendetesen egyre több olyan könyv hagyja el a sajtót, mely az égető magyar sorskérdéseket tárgyalja és gyors cselekvést sürget. *Gelei* professzor könyve szintén ezek közé tartozik. Meggyőződése, hogy trianoni megcsonkításunkat nagyrészt történelmi felelősségtudatunk teljes hiánya okozta. A közelmúlt eseményei készítették arra, hogy a nemzetnek odakiáltsa, »nincs ez így jól, ... hogy mi a történelmi sors ide-oda hányt játéktárgyai legyünk, hogy mi csak mások jóvolta szerint éljünk.« (6-7. l.) E végből el kell oda jutnunk, hogy sorsunkat a nemzet érdekei szerint magunk irányíthassuk. Ehhez szeretne a szerző könyvében kifejtett gondolataival hozzájárulni.

Alapgondolata, hogy ma minden ország talpköve a nemzeti közösségtudat. Egyeseknek, sőt néha egész népeknek közösségtudata mégis gyenge s közösségi szervezetük alacsonyfokú. Ennek legfőbb oka, hogy a közösségtudat nem egyszerűen örökletes kincs, »hanem nevelésen, önképzésen, szabad felismerésen alapuló és csak kemény akarással megvalósítható lelki szerze-

¹ A József Nádor Műegyetem Közgazdasági Karának *Imre Sándor* vezetése alatt álló Neveléstudományi Intézete szemináriumában 1941. ápr. 28-án tartott ismertetés rövidített és átalakított formája.